

ДЖОН ЛОКК: ПОГЛЯДИ НА ПРИЧИННІСТЬ ЗЛОЧИНУ

Автор зробив спробу дослідити погляди Джона Локка на причинність злочину. Причинність злочину, побудована Джоном Локком, має складну структуру, головним елементом якої є розум людини.

Ключові слова: Локк, злочин, людина, неспокій, хибні бажання, хибні судження, воля, розум.

... розум ніколи не помиляється, що є дійсно благо або зло ... [3, с.325]
... моральність дії не залежить від користі, але користь є результатом моральності [4, с. 53].

Джон Локк¹

Постановка проблеми. Комплексне дослідження причин злочину і злочинності неможливе без їх філософського осмислення. Саме такий спосіб осмислення дозволяє по-особливному розглянути сутність причини злочину, органічно поєднуючи наукове знання і буденну життєву мудрість. Серед багатьох філософських поглядів на причини злочинів і злочинності особливе місце займають погляди представників просвітницького напрямку філософії. Одним із них вважається **Джон Локк** (John Locke, *29/08/1632 - †28/10/1704) – основоположник емпірико-матеріалістичної теорії пізнання Нового часу, який, на думку І.С. Нарського, концептуально оформив доктрину лібералізму як прогресивну ідеологію домонополістичного періоду [3, с.3]. Він вважається одним із захисників і розробників принципів свободи совісті та віротерпимості, реалізатор ідей співвідношення віри і розуму. Це вчений, який поділяв ідеї природного права, суспільного договору, народного суверенітету невідчужуваних свобод особистості, збалансованості влади і не просто продукував такого роду ідеї, висловлені до нього іншими. На думку Л.С. Мамута, Джон Локк такі ідеї розвинув, видозмінив, доповнив новими та інтегрував у цілісне політико-правове вчення – доктрину ранньобуржуазного лібералізму, як увібрала в себе багато досягнень політико-юридичного знання і передової наукової думки [2, с. 332, 339].

З позицій кримінології викликає інтерес позиція Джона Локка щодо природного стану людини – стану повної свободи стосовно дій [1, с. 203], причини яких також висвітлюються ним. Викликає інтерес і визнання Джоном Локком наявності в розумі певних задатків або схильності. До тієї або іншої діяльності [5, с.120]. Тому дослідження філософських поглядів Джона Локка на причинність злочину вважаємо необхідним

у контексті комплексного дослідження причин злочину та злочинності.

Ступінь наукової розробки проблеми.

Дослідників життя та поглядів Джона Локка у світі чимало. Так, філософію Джона Локка розкрили Н.Г. Городенський, Л.О. Гур'євська, М.В. Захарченко, А.В. Кузнєцов, В.С. Серебренников, Н. Сперанський, І.І. Царьков, Peter Alexander, Peter R. Anstey, Graham Alan John Rogers, I.C. Tipton, Neal Wood, John W. Yolton. Однак аналіз праць цих учених показав, що ними не проводилися дослідження філософських поглядів Джона Локка на причини/причинність злочину, що і зумовило необхідність їх дослідження автором.

Наведене зумовило мету статті – дослідити погляди Джона Локка на причинність злочину.

Виклад основного матеріалу. Серед праць Джона Локка «Досвід про людське розуміння», «Досвід про віротерпимість», «Листи про віротерпимість», «Досвіди про Закон Природи», «Два трактати про правління» та інші можемо виділити два основних твори, в яких висвітлені його погляди на причинність людської поведінки, в тому числі і злочинної – «Досвід про людське розуміння» та «Досвіди про Закон Природи». Почнемо з того, що Джон Локк убачав **причини всього в розумі людини**, який ставить її саму вище від інших чуттєвих істот і дає їй усю ту перевагу і володарювання над ними. Сам розум є основою процесу розуміння, яке «подібно до ока» дає людині можливість бачити і сприймати всі інші речі [3, с. 91]. Крім того, що Джон Локк пише про можливість людини бачити і сприймати «всі інші речі», залишаючи за людиною таку можливість, він також залишає за людиною не тільки можливість, а й самостійність вибору дій. І завдячувати цьому людина повинна своєму розуму, який визначає волю людини, «... оскільки воля є не що інше, як сила розуму спрямовувати

¹ Тут і далі переклад наш – С.Н.

діяльність здатності людини на рух або спокій, оскільки вони залежать від такого напрямку, то на питання “Що визначає волю?” істинною і належною відповіддю буде: “Розум”, бо у загальній спрямовуючій силі визначає той чи інший конкретний напрям тільки сама людина, яка проявляє даним конкретним способом свою силу...” [3, с. 300].

Що спонукає людину вчиняти дії, рухатись, не залишатись у стані спокою? Тільки незадоволеність станом, у якому перебуває людина – ось причина її неспокою, її руху, зміни нею існуючого «спокійного» стану. І навпаки задоволеність існуючим станом є не що інше, ніж «... спонукальною причиною продовження того ж самого стану або дії ... в даний момент...». Задовольнити існуючий стан, який не задовольняє, – змінити його, здійснити «переміни». Стан речей, який не задовольняє людину, характеризує її як людину, яка перебуває в стані неспокою. Тобто Джон Локк вважає, що «... спонукальною причиною переміни буває завжди деякий *неспокій*, тому що ніщо, крім неспокою, не спонукає нас до переміни стану або до нової дії [3, с. 300].

Який стан речей задовольняє людину? Ми уявляємо собі, що це такий стан, при якому людина володіє всіма необхідними для неї благами. Відсутність блага, яке людині необхідне, – стан речей, який її не задовольняє. Такий стан викликає у неї непокій, «неспокій розуму», який, за Джоном Локком, ототожнюється з «бажанням», яке виникає у зв'язку з відсутністю благ. Саме «бажання» або «неспокій розуму» і спонукає людину до вчинення дій, які вона вчиняє (саме у зв'язку з нестачею благ) як результат послідовного визначення її волі. Але є одне зауваження: «бажання» існує тільки тоді, коли людина відчуває «страждання» в результаті відсутності благ, наприклад, деякі блага можуть бути відсутніми, а особа, спостерігаючи їх відсутність, не страждає від цього. Отже, непокій людини, який характеризується її стражданням, на думку Джона Локка, визначає її волю.

Джон Локк визнає існування впливу добра і зла (чи наявні вони, чи відсутні) на розум. Але, все ж таки, те, що час від часу безпосередньо визначає волю на вчинення кожної довільної дії, є, на його думку «... *неспокій бажання*, спрямованого на яке-небудь відсутнє благо – або негативне... або позитивне...» [3, с. 302]. Свою позицію Джон Локк намагається довести як на підставі досвіду, так і на підставі існування явища, захищаючи позицію про те, що **неспокій є спонукальною причиною дії людини**.

Такий висновок, на думку Джона Локка, обгрунтований, оскільки спокій ніяк не спонукає людину до дій – людина цілком задоволена своїм існуючим станом (перебуває у відсутності повного неспокою), і їй тоді не потрібні працьовитість, дії, воля, крім спрямованих на те, щоб залишитись у такому стані: «...премудрий наш творець, відповідно до нашого складу і будови, і знаючи, що визначає волю, вклав у людину *неспокій*, який відчувається від голоду і спраги та інших природних бажань, які настають, для приведення в рух і визначення її волі заради збереження самої людини і продовження роду людського» [3, с. 303].

Продовжуючи тему впливу блага на визначення волі, а точніше тему неможливості його впливу, Джон Локк указує на той факт, що хоча благо і не впливає на визначення волі, але, тим не менш, відіграє у її визначенні не останню роль, виступаючи певною вершиною, до якої повинно рости бажання: «... благо, більше благо, хоч би воно було зрозумілим і визнане таким, не визначає волі до тих пір, поки наше бажання, вирісши співрозмірно цьому благу, не спонукає в нас непокій через його відсутність» [3, с. 303]. Позиція Джона Локка видається, на нашу думку, логічною, оскільки, якщо бажання не досягло рівня блага, якого не вистачає, або, як нам видається, не набрало достатньої сили, воно просто не здатне визначити волю – визначити дії людини. Що ж впливає на вірогідність досягнення бажанням рівня блага?

Думаємо, що відповіддю на це запитання є запитання Джона Локка «*Яке благо є бажаним, яке ні?*». Тут Джон Локк убачав двояку природу блага: блага як блага та блага як зла. Виходячи з цієї двоякої природи блага, як нам здається, людина і повинна відповісти на питання «Яке благо бажане, яке ні: благо чи зло?». Звідси можна охарактеризувати і бажання людини, які досягають рівня блага як блага, або ж рівня блага як зла. Так, і **бажання людини крізь призму філософії Джона Локка можна вважати, залежно від виду блага, благими і злими**. Отже, благо становить предмет бажання. Однак не всі блага (благі або злі) викликають бажання у конкретної людини: «... хоча всяке благо є власний предмет *бажання* взагалі, однак не всяке благо, навіть коли бачать його і визнають таким, необхідно викликає *бажання* у кожної конкретної людини, а лише та сторона або та частка блага, яка визнається складовою необхідної частини її щастя» [3, с. 309]. Джон Локк також дає характеристику якісній стороні блага, зазначаючи, що не всяке

благо викликає бажання в людині: «Всяке інше благо, яке б не було воно велике насправді, або як би не здавалося воно таким, не спонукає бажань у людині, яка не вважає його частиною того щастя, яке може задовольнити її в даний момент, відповідно до наявних у неї думок» [3, с. 309-310]. Ми також можемо зробити висновок, що, оскільки бажання повинні досягати рівня блага, якого не вистачає, а благо повинно бути великим або здаватися таким, то й бажання повинні бути великими. Звідси ще один висновок: **тільки великі бажання визначають волю людини.**

Однак навіть і за наявності великих бажань люди не завжди бажають найвищого блага. Питання про те, чому так відбувається, задає і Джон Локк [3, с. 310]. Відповідь Джон Локк дає й обґрунтовує її наявністю розуму у людини. Але розуму, здатного відкласти виконання і задоволення будь-якого зі своїх бажань. Здатність розуму робити це пояснюється Джоном Локком його свободою, свободою розглядати бажання людини як об'єкти, з подальшим їх дослідженням і порівнянням з іншими бажаннями: «Адже, якщо розум переважно, як очевидно з досвіду, має силу *відкладати* виконання і задоволення будь-якого зі своїх бажань і, відповідно, всіх один за одним, то він свободний розглядати їх об'єкти, досліджувати їх з усіх сторін і порівнювати з іншими» [3, с. 313]. На думку Джона Локка, в цьому полягає свобода людини. А від себе додамо власний висновок крізь призму його філософії: **контроль бажань, свобода розуму людини, свобода людини – є речі, нерозривні між собою.**

Свобода, отже, для людини найцінніша. Але в той же час – небезпечна, якщо нею неправильно користуватися. Суть цієї тези полягає у тому, що правильне користування свободою полягає у правильному розгляді, дослідженні та порівнянні бажань розумом. Правильність розгляду, дослідження та порівняння бажань розумом – це їх точність, справедливість, безпомилковість, чіткість, закономірність, регулярність, систематичність, чутливість, строгість, чистота, бездоганність, обґрунтованість, правомірність, рівномірність, коректність і т.ін. Якщо розгляд, дослідження та порівняння бажань розумом будуть неточними, несправедливими, помилковими, нечіткими, незакономірними, нерегулярними, несистематичними, нечутливими, нестрогими, нечистими, бездоганними, необґрунтованими, неправомірними, нерівномірними, некоректними і т.ін., «... відбуваються всі різні непорозуміння, омани і помилки, в які ми впадаємо в нашій життєвій поведінці та у своїх намаганнях до щастя, коли

ми квапимо визначення своєї *волі* і діємо надто поспішно, до належного *розгляду*» [3, с. 313].

Щоби уникнути помилок, неправильних вчинків (у тому числі і злочинних), розум людини повинен бути здатним відкласти виконання бажання такого злочинного вчинку. Переконайтесь у цьому, на думку Джона Локка, людина може сама: «Щоб попередити це, ми здатні *відкладати* виконання цього або іншого бажання, в чому будь-хто може кожен день переконуватися на власному досвіді» [3, с. 314]. Джон Локк переконаний, що саме в цьому треба шукати «джерело всякої свободи» (але сумнівається в тому, що це є «свободна воля») – в тому числі свободи «... *призупинення* будь-якого бажання, ... спонукання волі до дії та виконання дії, яке йде за цим спонуканням...» та свободи «... дослідити, розглянути й обговорити, добро або зло те, що ми маємо намір зробити ...» [3, с. 314]. Можливо, хтось і буде заперечувати, що це недолік людини, але Джон Локк вважав таке «неупереджене вивчення» досконалістю природи людини.

Але стається так, що людина в результаті такого «неупередженого вивчення» все ж таки робить свій вибір на користь злочинної чи незлочинної поведінки. У подальшому, аналізуючи «Досвід про людське розуміння» Джона Локка, знайдемо і відповідь на його запитання «Як стається, що люди обирають дурне?» [3, с. 320]. Щоб дати відповідь, Джон Локк пропонує дізнатись більше про джерело «неспокою», який визначає волю людини, оскільки «неспокій» відчувається людиною завдяки її бажанням: «Щоби пояснити, чому люди йдуть різними і навіть протилежними шляхами, хоча вони всі прагнуть щастя, ми повинні розглянути, звідки походять різні *неспокої*, які визначають волю на перевагу кожній довільній дії» [3, с. 321].

Усі причини, від яких походять неспокої, Джон Локк поділяє на «тілесні страждання» та «хибні бажання, які походять від хибного судження». Отже, детальніше про першу групу причин. До причин, які «... нам непідвладні ...», Джон Локк відносить ті, «... якими часто бувають *тілесні страждання* від потреби, хвороби або зовнішніх насильств, наприклад тортура» [3, с. 321]. Для того, що б ці страждання впливали на волю людини, вони повинні відповідати двом критеріям: бути в наявності та бути значними. Тільки тоді, відповідаючи таким критеріям, «... вони в більшості випадків сильно впливають на *волю* і відхиляють перебіг людського життя від чесноти, благочестя, релігії та всього, що до цього вважають шляхом до щастя» [3, с. 321]. Але

вплив на волю людини в даному випадку не підтверджується Джоном Локком у всіх випадках, оскільки він сам зазначає, що такий вплив відбувається «у більшості випадків», а не у всіх. Крім того, Джон Локк пояснює перемогу тілесних страждань у визначенні волі людини тим, що «ніхто не намагається або не в змозі через те, що відвик міркуванням про віддалене і майбутнє благо збудити в собі бажання, достатньо сильно для того, щоб урівноважити *неспокій*, який відчувається ним від тілесних мук, і тримати свою волю постійно націленою на вибір дій, які ведуть до майбутнього щастя» [3, с. 321]. Такими є причини «неспокою» людини, які «непідвладні їй» - тілесні страждання.

Цікавий аналіз причин «неспокою» людини - хибних бажань, які походять від хибного судження.

Так, Джон Локк вважає за необхідне, насамперед, розглянути **хибні судження людей про майбутнє благо і зло, через які вводяться в оману їх бажання**. Так, опису підлягає така характеристика щастя або нещастя людини, як їх «миттєвість», завдяки якій руйнується прогнозування віддалених наслідків і людина, у зв'язку з цим, не робить поганого вибору. Правильність такого вибору обґрунтовується тим, що для людини речі в момент її використання є тим, чим вони здаються – «... удаване і справжнє благо завжди однакові, бо страждань і задоволень рівно стільки, скільки їх відчувають, і не більше; тому існуюче в даний час благо або зло насправді настільки велике, як воно здається» [3, с. 322]. Ось тому, якби кожна дія людини, на думку Джона Локка, обмежувалася собою і не тягла за собою жодних наслідків, то людина ніколи би не помилялась у своєму виборі блага, безпомилково віддаючи перевагу всьому найкращому [3, с. 322]. **Така помилка (в результаті якої вчиняється злочин) робиться людиною в результаті омани речами бажань людини. І така омана відбувається завдяки неправильним судженням про речі.**

Виявляється, що тільки хибне судження вводить людину в оману. Але чому людина хибно судить? А судить вона хибно тому, що судження людини перебуває у хибному тлумаченні різного роду порівнянь цих речей. Це судження, «... внаслідок якого відсутнє не тільки зменшують, але цілком зводять у ніщо, коли люди насолоджуються в нинішньому чим можуть і цілком запевняються в ньому, роблячи хибний висновок, що звідси не впливе жодного зла, бо омана не в порівнянні величини майбутніх добра і зла, про які ми тут говоримо, а в іншому за видом

хибному судженні, яке стосується блага або зла, що розглядаються [вже] як причина і засіб принесення задоволення або страждання, які будуть випливати з них» [3, с. 326].

Джон Локк визначає **два шляхи складання хибних суджень «що стосується речей ... дурних за своїми наслідками і за своєю здатністю доставити нам у майбутньому ... зло»**: 1) коли людина думає, що від суджень не відбудеться так уже й багато зла, тоді як насправді відбудеться; 2) коли людина думає, що наслідок хоча і може бути важливим, але не має твердої обґрунтованості (certainty), так що могло статись і по-іншому або ж його можна було уникнути за допомогою деяких засобів, наприклад старанністю, спритністю, використанням випадку, каяття і т.д. [3, с. 328]. На думку Джона Локка, це загальне зауваження з його боку, оскільки йому легко було б показати у всіх подробицях, що це хибні судження. Але головне не це. Головне те, **що є причинами хибних суджень**: 1) **незнання (коли людина складає судження, не довідавшись про все, що тільки в її силах)**; 2) **неуважність (коли людина не помічає навіть того, що вона знає)**; 3) **коли людина не визнає необхідним для свого щастя того, що насправді необхідно для неї** [3, с. 328, 329].

Отже, в причинах хибних суджень можна побачити, що людина самостійно обирає тип поведінки, і так Джон Локк переконує, що у владі людини змінити приємність чи неприємність, яка супроводжує всякого роду її дію. Тому **надання переваги пороку над доброчинністю є істинно хибним судженням**.

Торкається Джон Локк і поняття моральності, яка «... якщо вона покоїться на своїх істинних основах, не може не визначити вибір усякої людини, яка тільки захоче поміркувати» [3, с. 331]. Отже, моральність людини визначає її вибір – доброчинний. А якщо мова йде про злочинний вибір - **неморальність людини визначає його**; людини, яка не розуміє і не хоче цього робити, людини несвободної - яка не в силах діяти або не діяти згідно з вказівкою свого розуму; людини, у якої відсутня воля, сила спрямовувати її здатності до дії в одних випадках на те, щоби викликати рух, а в інших – спокій.

Проведений аналіз поглядів Джона Локка на причинність злочину дозволив дійти такого **висновку**.

ПРИЧИННІСТЬ ЗЛОЧИНУ, побудована Джоном Локком, має таку складну структуру:

1. НЕСПОКІЙ є спонукальною причиною дії людини.

2. Причини, від яких походять неспокої: а) тілесні страждання та б) «ХИБНІ БАЖАННЯ, які походять від ХИБНОГО СУДЖЕННЯ».

3. Причини хибних суджень: а) незнання (коли людина складає судження, не довідавшись про все, що тільки в її силах); б) неувважність (коли людина не помічає навіть того, що вона знає); в) коли людина не визнає необхідним для свого щастя того, що насправді необхідно для неї.

4. НАДАННЯ ПЕРЕВАГИ ПОРОКУ над добродійністю є істинно хибним судженням – ЗЛОЧИННИМ ВИБОРОМ.

5. НЕМОРАЛЬНІСТЬ людини визначає злочинний вибір, оскільки вона блокує силу РОЗУМУ - ВОЛЮ.

P.S.: Аналізуючи працю Джона Локка «Досвіди про Закон Природи», так само знаходимо підтвердження, що РОЗУМ людини є головною складовою (разом з чуттєвими відчуттями) «світлою» природи, завдяки якому пізнається її закон (прояв божественної волі), який «... указує нам, що узгоджується і що не узгоджується з розумною природою, і тим повеліваючи нам щось або забороняючи» [4, с. 4]. Закон, який «... узагалі однаково забороняє без причини ображати і піддавати насильству кого б то не було ...» [4, с. 28]. Закон, який «... належить виводити не з норів, а з думок людей: не поведінку людини в житті, а душі їх варто нам досліджувати, то саме там записані декрети природи, там криються моральні правила і ті принципи, які не можуть бути

зруйновані норами, а оскільки вони однакові для всіх, то і не можуть мати іншого творця, крім Бога і природи [4, с. 29]. Закон, з дотриманням якого «... народжуються мир, згода, дружба, безпека, свобода від страху покарання, володіння своїм майном і, одним словом, - щастя» [4, с. 53]. Щастя – це, з одного боку, велика користь для людини, але не така, коли «...кожному дозволено все, що він вважатиме для себе корисним згідно з даними обставинами [4, с. 49]. Це ознака неморальності. Тому, «...моральність дії не залежить від користі, але користь є результатом моральності» [4, с. 53].

Список літератури

1. История политических и правовых учений. Учебник для вузов / Под редакцией д.ю.н., профессора О.Э. Лейста. - М.: Зерцало, 2006. - 568 с.
2. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2004. - 944 с.
3. Локк, Джон. Сочинения в 3-х т.: Т. 1 / Ред.: И.С. Нарский, А.Л. Субботин; Ред. 1 т., авт. вступ. статьи и примеч. И.С. Нарский; Пер. с англ. Савина. - М.: Мысль, 1985. - 621 с.
4. Локк, Джон. Сочинения: В 3 т. / Пер. с англ. и лат. Т. 3 / Ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин. - М.: Мысль, 1988. - 668 с.
5. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. - 2-е изд. - М.: Гардарики, 2006. - 736 с.

Стаття надійшла до редколегії 6 вересня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.К. Якимчуком.

S.I. Nezhurbida

JOHN LOCKE: VIEWS ON THE CAUSALITY OF CRIME

Summary

The author made an attempt to research John Locke's views on the causality of crime. The causality of crime, observed by John Locke, has complex structure with the main element – human mind.

Key words: Locke, Crime, Human, Anxiety, False Wishes, False Judgements, Will, Mind.

С.І. Нежурбіда

ДЖОН ЛОКК: ВЗГЛЯДЫ НА ПРИЧИННОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Аннотация

Автор сделал попытку исследовать взгляды Джона Локка на причинность преступления. Причинность преступления, раскрытая Джоном Локком, имеет сложную структуру, главным элементом которой является ум человека.

Ключевые слова: Локк, преступление, человек, беспокойство, ложные желания, ложные суждения, воля, ум.